

JOAN FUSTER I LA TRADICIÓ CATALANA MODERNA

JOSEP IBORRA

Joan Fuster començà a publicar els seus primers papers a finals dels quaranta, quan tenia més o menys vint anys. Pertany, doncs, a una generació que es va estrenar en un temps d'eufòria franquista –“imperialista”–, que va viure, a més a més, amb el contrapunt de la Segona Guerra Mundial i les seues seqüeles. Fuster s'ha referit a aquesta situació:

«Com qualsevol altra criatura provinciana de la post-guerra vaig créixer intel·lectualment en la ignorància total i en la intoxicació doctrinària de la Dictadura» (1).

No era gens fàcil de superar aquestes condicions tan negatives. Més difícil resultava encara la possible incorporació de la generació de Fuster a la cultura catalana, que calia descobrir, perquè es trobava, aleshores, destruïda i soterrada. A pesar de tot, el fil va ser reprès i, poc a poc, continuat.

És el cas de Fuster que, aviat, es situà, com un català més, en la tradició literària moderna que, arrencant, sobretot, de Verdaguier, arribava fins a Carles Riba, el mestre indiscutible en aquell temps. Avui, Fuster compta ja amb una obra considerable, variada, suggestiva.

Com explicar aquesta relativament ràpida inserció de Fuster en la nostra tradició, i amb uns resultats tan brillants? El fet resulta, encara, més insòlit, si tenim en compte que es tracta d'un valencià. Perquè, en tant que valencià, només hi havia darrera d'ell –i ho havia de descobrir– una “renaixença” molt feble, caracteritzada per una producció literària esquifida i, generalment, rànica, repartida entre els versos més o menys jocfloralescos o post-llorentins, el joguet còmic i una narrativa costumista i festiva. Escrita, naturalment, en una llengua dialectal corrompuda i amb una ortografia confusionària. Tot plegat, pur regionalisme casolà. De fet, la “renaixença” valenciana reproduïa a petita escala, però més pobra encara i pansida, la “renaixença” del Principat i de les Illes. I amb uns “Jocs Florals” de més a més, “bilingües”.

(1) Joan FUSTER, *Destinat (sobretot) a valencians*. (València, 1979, p. 119.

Més greu va ser encara el fet que la “renaixença” valenciana es va prolongar sense pena ni glòria més del que calia. I això, a pesar de les iniciatives més clares de les noves promocions de principis de segle. En realitat no alçà el cap fins arribar a la generació del 1929, que va fer possible les “normes de Castelló”, i un nivell literari més alt.

Al Principat, en canvi, les coses van anar d'una altra manera. Fuster havia de descobrir, també, això: «Al tombant del segle –ha escrit– la literatura catalana, modesta encara, és ja una “literatura”, i no una mena de curiositat “regionalista”. Amb tantes deficiències com es vulgui, el gran “salt” s’havia acomplert» (2).

I no solament en el camp literari. El balanç que es va fer Fuster de la tradició moderna, l’ha formulat en termes molt positius, més encara si tenim en compte la seua característica reticència a l’hora de jutjar la nostra realitat cultural i civil.

«Estic ben lluny de ser –ha dit– un paranoic de l’indigenisme» (3). A pesar d’això, ha afirmat que la història cultural moderna d’aquest país «ha estat admirable» (4).

En dir això no pensava solament en un balanç d’obres excepcionals: «volia referir-me –diu–, al fet que ací s’ha “construït” una cultura de cap a peus, gairebé sense precedents, pas a pas, amb la tenacitat i la il·lusió com a únics recursos. Això és el que considero admirable» (5).

I en un altre lloc afirma «fet el còmput amb tota cura, resulta d’una apreciable evidència que, durant els últims cent anys, aquest país ha produït individus d’alta categoria en un nombre sorprenent, superior al que donaria la suma dels tres segles anteriors» (6). Aquesta fertilitat –afegeix– pot ser constatada en els més diversos camps de la vida social. Poetes, homes públics, promotors de tota mena..., «les seves tasques i la seva glòria semblen ser, en definitiva, fonament i nervi del que avui “som”: del poc o molt que avui continuem “sent”» (7).

Convé subratllar el valor i l’abast d’aquestes declaracions perquè Fuster, des de Sueca, ha estat capaç de formular un “som” sense matisos regionals, plenament identificat amb la cultura catalana i afirmant, pel que feia sobretot al Principat, el seu valor exemplarment admirable. «Ací –diu– no es partia d’una cultura “feta”, d’un nivell de treball ja consolidat, es partia, pràcticament, del no-res, i solament amb la voluntat de “fer” i de construir» (8).

(2) Joan FUSTER, *Literatura catalana contemporània*. (Barcelona, 1972), p. 27.

(3) Joan FUSTER, *Examen de consciència*. (Barcelona, 1968), p. 41.

(4) *Ibidem*.

(5) *Íd.*, p. 42.

(6) *Íd.*, p. 36.

(7) *Íd.*, ps. 36-47.

(8) *Íd.*, ps. 42-43.

Aquesta va ser la gran lliçó que va treure per a ell i per a tots, en uns moments difícils per a la nostra recuperació cultural. «En revisar –escrivia a principis dels seixanta– la trajectòria de la Renaixença, un pensa en quant “pot” la voluntat d’un poble. Hauríem de reflexionar sobre això, una i altra vegada. No basta la voluntat (...). Però la voluntat –voluntat de ser i de ser sense deficiències, en plenitud–, és la primera raó. Contra el desistiment i abúlia, voluntat. Amb ella –amb ella “viva”– sortirem del clot, almenys» (9). Això és el que, bàsicament, va veure de positiu, d’alligonador, en la tradició moderna catalana: «Ben mirat –diu– un poble “renaixent” no crea “grans homes”, sinó “grans ambicions” entre els seus homes. I és aquesta obertura a l’ambició el que permet que els ciutadans rendeixin i donin de si tot el que poden» (10).

Fuster, identificat amb aquest impuls moral “constructor”, cridava l’atenció dels seus lectors sobre el que «està passant avui dia, entre nosaltres. I és: que hem deixat de ser un poble “renaixent”» (11), i que «se’ns han afluixat els ressorts col·lectius i, per conseqüència, s’estan frustrant, dissipant o banalitzant les vocacions individuals. Tornem a mancar d’“ambició”» (12). Per això la seua insistència en unes virtuts de la nostra tradició que calia continuar, i que veia exemplificades en d’Ors, –en la seua etapa catalana–, o d’una manera més excitant encara, en Joan Pijoan, un home «sobreixent d’energia i d’impaciència, frenètic en la paraula i en l’acció, vivaç, ambiciós. El dominava la passió de construir...» (13). S’explica així que Fuster hagi estat tan sensible –molt més que els catalans del Principat– al fet que –i no va ser l’únic cas– el vam deixar perdre. Perquè, pel que fa a Pijoan, «vam perdre la violència de revulsiu que albergava i que hauria pogut servir d’excitant inconformista en moments d’eufòria o de descoratjament. Aquest Pijoan desvergonyat i entusiasta ens feia falta» (14).

Amb aquesta remarca Fuster apunta ja un dels aspectes negatius de la nostra tradició. En parlaré després. Ara m’interessava posar-ne de relleu la imatge positiva. Que caldria corregir o millor completar, amb una altra de més severa. Perquè el Fuster que escrivia els elogis que acaba de recordar havia escrit també: «una crítica de l’últim període de la nostra vida intel·lectual donaria molt de si: pic en mà, i sense esforç, podríem derruir –estem en l’obligació de derruir– quantitats immenses de quincalleria inútil, d’ornamentació banal, que encara “conserveu tendrament i piadosa”» (15).

I, encara, aquesta **boutade** o aquesta caricatura de la nostra tradició: «un càlcul estadístic fet sobre la massa total de literatura catalana produïda d’ençà de la Renaixença, em dona per resultat que, quant a la temàtica,

(9) *Íd.*, ps. 44-45.

(10) *Íd.*, p. 38.

(11) *Íd.*, p. 39.

(12) *Ibidem*.

(13) *Íd.*, p. 61.

(14) *Íd.*, p. 64.

(15) *Íd.*, p. 41.

a) el 60 per 100 és una glossa més o menys acadèmica d'aquells versos de Verdaguer, que diuen:

“Tot sia per vós,
Jesuset dolçíssim
tot sia per vós,
Jesús amorós”.

b) un 30 per 100 tracta de l'Empordà.

c) el 10 per 100 restant s'ocupa dels temes habituals en qualsevol literatura civilitzada» (16).

Fuster, doncs, s'inscriu sense beateria en la nostra cultura moderna, amb una percepció molt aguda de les seues virtuts més enèrgiques i normalitzadores, a partir de les quals s'hi afirma i s'aferma com un català més. Cal tenir en compte, però, que per a Fuster això no comportava instal·lar-se a Catalunya. Si la seua decisió resulta particularment significativa és perquè la pren i manté sense moure's, pràcticament, de Sueca.

El fet rellevant i nou a subratllar és que Fuster s'incorpora a la literatura catalana del País Valencià. Per a ell això volia dir —de cara, sobretot, als seus paisans—, l'afirmació, amb totes les conseqüències, de la premissa d'una llengua i una literatura catalanes comunes a tots els nostres països, en contra de la inèrcia i del confusioisme dels seus respectius particularismes.

Al País Valencià, especialment, la literatura del Principat i de les Illes a penes-havia tingut cap incidència. Fins i tot en aquells escriptors que van defensar la unitat de la llengua. És el pecat del regionalisme a què m'he referit abans, que van pagar amb la penitència d'una collita literària —i de més coses— mesquina. Fuster en va treure la lliçó corresponent, per a ell i per als altres valencians, quan escriu: «L'escriptor i l'aficionat es mesuraven a escala municipal, sense referències objectives, en una trista relativitat crítica, que només podia ser confusioista i autoenganyosa. La “integració” suposava, almenys, situar al literat valencià en el terreny “normal” de l'escriptor català i obligar-lo a judicis i a aspiracions més ambicioses» (17).

Aquest plantejament era tota una ruptura, que ha tingut, pel que fa al mateix Fuster i a les noves promocions, conseqüències molt positives per a la literatura catalana del País Valencià.

I encara una ruptura més: Fuster, que havia començat la seua carrera literària com a poeta, decidí, pels anys cinquanta, dedicar-se a la prosa, a l'assaig.

(16) Joan FUSTER, *Judicis finals*, dins *Consells. proverbis i insolències*. (Barcelona, 1968), p. 77.

(17) Joan FUSTER, *Literatura catalana contemporània*, p. 356.

Trencava, així, el reflex versificador dels escriptors renaixentistes que, pràcticament, havien identificat la literatura valenciana amb els llibrets de versos. Fuster, en situar-se dins la tradició literària moderna, en la qual la prosa tenia un paper normal, havia de reaccionar contra el buit que, per contrast, trobava en la seua tradició regional. No vull dir que aquesta va ser l'única raó per què Fuster deixés correr els seus versos. N'hi havia d'altres més, que no puc ara tractar, ni de passada, però crec que la que acabe d'assenyalar va ser prou decisiva. El que és clar, però, és que dedicar-se a la prosa comportava, per a Fuster, el risc de jugar la carta de l'escriptor "professional". Era una opció que va treure de la tradició literària a la qual volia incorporar-se. Aquesta tradició s'havia consolidat, en gran part, en la mesura que els seus escriptors s'havien més o menys professionalitzat, en la mesura que havien trencat l'altra tradició, la de l'escriptor de diumenge a la tarda i si no plou a Barcelona, com deia Josep Pla. Fuster ha tingut sempre molt clar que una literatura –començant per la d'ell mateix– no es pot fabricar dedicant-li la tarda del diumenge. Però també ha estat conscient de les traves que han dificultat una dedicació normal. En aquest sentit, Fuster veu la tradició literària catalana condicionada per tres factors, que limiten l'abast d'allò que ha trobat d'"admirable" en aquesta tradició.

El primer, i més decisiu en última instància, és el factor econòmic. Per a Fuster és evident que la cultura catalana ha crescut en unes condicions materials que l'han condemnada a una precarietat en quantitat i en qualitat. La poca disponibilitat de diners per finançar-la i la falta de suports i d'institucions acadèmiques han fet que l'individu dedicat al treball intel·lectual no hagi rebut mai o gairebé mai una remuneració adequada.

«La conseqüència directa –diu– fou el baix rendiment de molts literats, i el que és pitjor, la seua dissipació –la dissipació de les seues facultats– en feines subalternes. O cremar-se en el periodisme i en ocupacions editorials de jornalera, o assumir un ofici marginal, que per ser la font d'ingressos bàsica, esdevenia principal. Aquesta era la disjuntiva bàsica» (18).

Al costat de casos –ben pocs– com el d'Ors, que van tenir la sort de viure del tot com a escriptor, en trobem, en l'extrem oposat, d'altres com el **Gaziel** que va escriure en castellà perquè en català no trobà cap sortida. La trobà quaranta anys més tard del que li pertocava. La majoria, entre aquests dos extrems, no aconseguí el mínim de professionalització desitjable.

El segon factor, lligat de l'anterior, portava a un altre dèficit de la producció catalana, perquè el problema econòmic s'interferia amb la necessitat de recórrer al periodisme, i, per tant, a escriure en diaris en castellà. És el cas –per citar-ne un d'important– de Maragall, que va ser, diu, «un gran assagista frustrat»: «desfruit, en una mesura important, per l'article i pel castellà» (19).

(18) Joan FUSTER, *Examen de consciència*, ps. 47-48.

(19) Joan FUSTER, *Obres Completes*. Vol. IV, (Barcelona, 1975), p. 7.

En bona part serà, també, el cas del mateix Fuster que ha escrit regularment en una premsa en castellà. Cert que ell, d'alguna manera, ha recuperat alguns d'aquests papers traduint-los –o retornant-los– al català a l'hora d'aplegar-los en forma de llibre. Però operacions d'aquesta mena no han compensat el que hi hem perdut.

Finalment, cal tenir en compte, també, les servituds de tipus ideològic que comporta, generalment, la professionalització. Tot referint-se a la decisió dels intel·lectuals de ser només “intel·lectuals”, diu Fuster que «no es pot oblidar que també restà neutralitzada la possible virtualitat “disolvent” o simplement discrepant dels escriptors» (20). Neutralitzada o hipotecada. Llogats per una classe conservadora, l'única que, de fet, podia facilitar més o menys la seua professionalització, havien de ser –com els passà als noucentistes– igualment conservadors.

Pel que fa a l'assaig –a la tradició de l'assaig en què Fuster s'ha inscrit amb la seua obra–, el plantejament que en fa presenta dos aspectes bàsics: En primer lloc, en repassar la llista d'assagistes catalans, trobava que, generalment, la seua obra a penes havia arribat a ordenar-se en llibres, perquè era fabricada per als fulls dels diaris. El recurs al llibre havia de ser, i fou, excepcional. Sovint, el llibre d'assajos esdevenia una acumulació d'escrits salvats –triats– de diaris i revistes. El mateix Fuster es preguntava, el 1975, per què ell, després de tants anys d'exercir d'assagista, havia escrit tan pocs “assajos-assajos” com Déu mana. La resposta la trobava en els factors a què m'he referit abans en parlar de les dificultats de l'escriptor professional. És clar, de més a més, que un article respon a exigències concretes molt diferents de les que comporta l'assaig (21).

Però hi havia una altra qüestió, de fons, que caracteritzava negativament la tradició assagística catalana. Fuster la formula amb una “sospita”: «No hi intervé, també una certa mena de recel difús, col·lectiu, davant les “idees generals”?» (22). Recel que no pot afavorir gens l'assaig tal com l'entén Fuster: «l'“assaig” –diu– és “literatura d'idees” o no és» (23). Des d'aquest angle afirma que, si fos possible quantificar la producció assagística catalana, el predomini recauria en terrenys “concrets”: la política o la història, l'art o la religió, la literatura o l'economia. Tot això, naturalment, és important, però cau ja fora del camp de la literatura de les “idees generals”.

Per a Fuster, aquesta insuficiència, o aquesta inhibició, té la seua arrel en un cert capteniment de la societat catalana: «Sembla –diu– que la nostra societat hagi manifestat, d'un parell de segles ençà, una “por” especial a les “qüestions de principi”» (24). És el conservadorisme a què he al·ludit abans, que ha hipote-

(20) Joan FUSTER, *Literatura catalana contemporània*, p. 40.

(21) Joan FUSTER, *Obres Completes*. Vol. IV, p. 7.

(22) *Íd.*, p. 8.

(23) *Íbidem*.

(24) *Íbidem*.

cat la possibilitat d'una producció assagística amb més nervi crític. Recordem, per exemple, Maragall, pressionat pel diari de Mañé i Flaquer, o censurat per Prat de la Riba. O el cas de d'Ors, conformat a l'equip rectoral de "La Veu de Catalunya", o el de Josep Pla...

Però, encara en una perspectiva conservadora, la nòmina és ben curta. Després del conats de la Renaixença, diu Fuster, Catalunya va tenir dos notables escriptors d'idees i dos mestres de pensar: el bisbe Torras i Bages i don Joan Maragall. L'equip generacional que venia a substituir cronològicament aquells dos pensadors, solament en tenia un en condicions de recaptar el magisteri: era l'Ors. «L'Ors fou l'escriptor d'idees de la Catalunya de principis de segle. Ell podia ser-ho i Prat de la Riba volgué que ho fos» (25).

Ara bé, la desaparició el 1920 de Xènius es notà profundament en l'àmbit literari de Catalunya. Això, diu, «es pot comprovar repassant les publicacions que van de l'any 20 al 36» (26).

El noucentisme, doncs, no tingué un successor de la categoria de l'Ors. Val a dir que la nova generació no donà cap escriptor d'idees. «Millor dit –precisa–: n'ha donat només un, Josep Pla, i solament molt tard», pràcticament a partir dels 60. Joan Estelrich va «administrar molt discretament» la seua inclinació a tractar amb "idees". «Riba i els altres eren escriptors, per dir-ho així, "literaris"» (27).

Al marge, doncs, d'aquesta "mitja dotzena de noms il·lustrats", hi havia, és clar, una pila més d'escriptors. Però diu Fuster que «bastarà recordar que, entre 1920 i 1930, aquesta bona gent va dividir les seues expectacions ideològiques entre Charles Maurras i Chesterton». I això és tot un símptoma. «No puc dir –precisa– que fos un símptoma particular d'intel·ligència, però» (28).

He tractat fins ara d'evocar la tradició moderna de l'assaig català tal com Fuster l'ha analitzada en les seues línies més generals i en la seua problemàtica. Ara voldria precisar-la d'una manera més concreta, en relació amb els escriptors assagistes que resulten més rellevants, per un costat o altre, en l'actitud i en l'obra de Fuster. En aquest sentit he triat tres noms que em semblen particularment pertinents: Eugeni d'Ors, Josep Pla i Joan Maragall. En triar-los, no pense simplement en les influències directes que hagin pogut exercir en el pensament de Fuster. Pense, sobretot, en el valor que tenen com a punts de referència per situar i definir la seua personalitat.

D'entrada, hi ha un fet que cal assenyalar. A propòsit de tots tres, Fuster ha

(25) *Íd.*, ps. 292-293.

(26) *Íd.*, p. 293.

(27) *Íd.*, ps. 293-294.

(28) *Íd.*, p. 294.

declarat sempre el gran “respecte” que li mereixen. Que en ell no vol dir, ni molt menys “adhesió”. Una pràctica sistemàtica de Fuster ha estat no admirar, sinó “examinar”, mesurar. L’operació de mesura, en qualsevol cas, serà sempre una mesura personal. Ell mateix ha escrit: «Joan Fuster és la mesura de totes les coses» (29). Afirmació que cal entendre com una manifestació humil del fet que cada home és original i que, en tant que ho és –i conscientment– es constitueix en un punt de mira que no pot esquivar: «Cada autor rep i assumeix les influències alienes que convenen a la perspectiva oberta per la seua pròpia singularitat: aquestes influències i no d’altres. És l’“originalitat” allò que les predestina». I també: «El que els altres han dit, quan jo ho torno a dir amb sinceritat –què és: per necessitat, perquè no puc deixar de dir-ho– ho faig meu».

Calia, crec, recordar tot això abans de contrastar Fuster amb els tres assagistes que he triat com a punts de referència cardinals dins la tradició catalana de Fuster.

El costat d’Ors és el que ha estat més remarcats. Si més no, durant la primera dècada de la seua carrera es va parlar de Fuster com d’un “orsia”. Tant, que es veié obligat a puntualitzar el malentès en què, segons ell, es basava el seu suposat orsianisme: «Tinc un alt respecte –afirmava– per Xènius; i encara confesso que no puc evitar una lleugera emoció quan hi penso, perquè en uns quaderns del **Glosari**, quan ja tenia jo vint-i-tants anys, vaig aprendre a llegir en català. Ara: d’aquí no passo (30).

La qüestió, en efecte, podria considerar-se tancada amb aquestes puntualitzacions. L’arrel, però, del malentès es troba, precisament en el fet que el “respecte” fusterià davant Ors contrastava amb l’hostilitat dels intel·lectuals catalans davant l’Ors trànsfuga. «Hi ha hagut –diu Fuster– una maquiavèlica campanya de silenciament de la transcendència de Xènius, sostinguda per les generacions intermèdies entre ell i nosaltres» (31).

Fuster la denuncia perquè la veu –des de València i a mig segle de distància– com una obstinació poc equànime i, si més no, anacrònica. Que l’Ors va ser culpable, per inseqüent amb tot el que havia escrit i fet en la seua etapa catalana? D’acord, però Fuster posa també de relleu la culpa dels altres i toca, així, una altra feblesa de la nostra tradició. Ells, els polítics de la Lliga, diu, estaven en l’obligació d’haver cercat una solució al conflicte: conservar Xènius, amb una fórmula o altra, per a Catalunya. I no ho van fer. «La Mancomunitat s’alliberava potser d’un mal funcionari, però la literatura catalana perdia un gran escriptor. No sembla massa convincent el balanç final» (32).

(29) Joan FUSTER, *Judicis finals*, dins *Consells, proverbis i insolències*, p. 19.

(30) Joan FUSTER, *Obres Completes*. Vol. IV, p. 284.

(31) *Íd.*, p. 286.

(32) *Íd.*, p. 289.

I encara, diu Fuster, l'afer Ors serveix per «desvelar una mica un dels molts episodis bruts que formen la història de les relacions entre intel·lectuals i polítics –diguem-ne polítics– en la Catalunya contemporània» (33).

De més a més, afegeix, hi ha, en aquesta reacció anti-Ors, molt de fariseisme. Perquè si cal exigir a l'escriptor català fidelitat a la seua llengua i a la seua pàtria, també la societat catalana té les seues obligacions davant Catalunya quan aquesta està representada per escriptors catalans (34). Molts trànsfuges o semi-trànsfuges –i la nòmina és llarga– no haurien fet aquest pas si se'ls hagués prestat l'assistència deguda. «De vegades – ha dit, tot afirmant que la seua conclusió és “desorbitada”– estic a punt de creure que els pobles tenen el destí que es mereixen... i que el nostre s'ha merescut (...) el transfugisme» (35).

Pel que fa a l'Ors, Fuster no pot creure que no es podia trobar cap solució a un incident burocràtic. El que creu, més aviat, és que va ser una frivolitat afirmar que la seua obra no tenia cap valor, quan, abans de la defenestració, l'havien posada –amb poca objectivitat, també– en un nivell molt alt.

Ara bé, si el plantejament que fa Fuster del cas Ors no justifica qualificar-lo d'“orsia”, menys encara podríem penjar-li aquest ròtul si ens atenim a l'obra fusteriana. Això fora pixar fora test, perquè el que ell ha tractat de predicar –i practicar– com a escriptor, i ja des d'un principi, és l'exigència d'examinar i qüestionar, radicalment, els fets i les idees amb una suspicàcia sistemàtica. «Si sou zelosos –ha escrit– de la nostra llibertat intel·lectual, si aspireu a conservar la dispossibilitat permanent que n'és el pressupòsit, heu d'esforçar-vos per ser homes d'escasses conviccions» (36). Evidentment, no és aquest un consell a seguir per un “orsia”. Que Fuster l'ha seguit és un fet. En tota la seua obra mai no trobarem que s'hagi apuntat a cap escola o sistema, a cap “isme”. I com que no ha entrat en cap sistema, s'ha estalviat la feina de sortir-ne, d'abandonar-lo. Ara, quan hi ha trobat algun punt útil o vàlid per a la seva personal digestió, l'ha aprofitat, i “d'aquí no passo”, podria tornar a dir.

Com, doncs, havia de sentir-se Fuster “orsia”? L'Ors va voler construir un sistema, que, de més a més, defensà, sense cap important modificació al llarg de tota la seua obra. De més a més, aquest sistema havia estat una moda del passat cultural de Catalunya. «A hores d'ara –ha dit el mateix Fuster– ser “orsia” fora només un modestíssim pecat d'anacronisme, una tendra manera de passar l'estona sense pena ni glòria» (37).

Tanmateix, hi ha alguns punts, importants, en què Fuster s'acosta a d'Ors. A l'hora de plantejar la funció de l'assagista, per exemple, Fuster tenia present el

(33) *Íd.*, ps. 290-291.

(34) *Íd.*, p. 317.

(35) *Íd.*, p. 318.

(36) Joan FUSTER, *Diccionari per a ociosos*. (Barcelona, 1964), p. 37.

(37) Joan FUSTER, *Obres Completes*. Vol. IV, p. 283.

paper que Xènius va jugar en la seua societat –en la nostra tradició cultural– i utilitza la fórmula que va emprar per autoqualificar-se: ser un «especialista en idees generals» (38). Fuster fa seua aquesta paradoxa: «Un “assagista” ha d'arriscar-se a ser això, i el seu lloc en la “república de les lletres” –en la societat– només es justifica per la voluntat, la vel·leïtat si es vol, d’“agitar” idees, i “idees generals” (39).

Que Xènius va fer aquesta funció, és evident. Fuster ho reconeix i ho subratlla com un fet exemplar i nou: «D'Ors era una “sorpresa”: no hi havia precedents des que començà la Renaixença, d'un escriptor tan dotat per a l'especulació i per a l'esprit». Amb les seues «fórmules i consignes d'aparença salvadora, suggestives, contundents» va proporcionar a Catalunya «el primer test d'una normalitat a l'europea» (40).

Que «Xènius era un dilettante –només un dilettante?». Sí –diu–, però «un dilettante excepcional. Per a fer allò que li pertocava fer, aquesta condició era necessària i suficient» (41).

Si Fuster pot ser considerat com un successor d'Ors –i no un “orsia”– és, bàsicament, per aquesta inclinació seua a l'especulació enginyosa i amena, pel seu gust, i la seua habilitat, per agitar idees.

Una militància que va ser per a Xènius –i no ha deixat mai de ser-ho per a Fuster– un combat per la cultura catalana. Ara bé, les idees que tots dos han agitat, i les trinxeres, o les posicions en què s'han trobat no són les mateixes. Ors va ser un funcionari, un intel·lectual orgànic –per dir-ho amb els termes de Gramsci– de la burgesia, d'una burgesia conservadora i a la defensiva. Fuster ho és del poble. La classe dominant valenciana –ben poc burgesa perquè és agrària i mercantil– o l'ha ignorat o l'ha atacat. Ors va exercir la seua funció amb un poder fins i tot institucional. Fuster ha estat un Ors sense un Prat de la Riba darrere. Com a escriptor i com a promotor cultural, ha hagut de fer la guerra pel seu compte.

Quant a les “idees”, si bé tots dos s'han declarat “racionalistes” i admiradors del segle de la Il·lustració, el punt de mira és molt diferent. A Ors, d'aquest segle li encanta, tant o més que el que té d’“il·lustrat”, el que té de “despotisme”. I d'elitista, amb les seues perruques, els seus salons i els seus minuets. Fuster, en canvi, hi veu el que té de crític, de materialista i de progressista. I així com Xènius, segons Fuster, tractà amb el seu *Glosari* de refer el “Diccionari de Voltaire, contra Voltaire” (42), també podríem dir que ell ho ha intentat. No,

(38) *Íd.*, p. 8.

(39) *Ibidem*.

(40) *Íd.*, p. 311.

(41) *Íd.*, p. 312.

(42) Joan FUSTER, *Literatura catalana contemporània*, p. 157.

però, en contra, o en tot cas en contra del que hi ha encara en Voltaire de conservador. Per dir-ho d'una manera molt sumària; Ors es mou entre Balmes, o si voleu, i més exactament, William James; Fuster circula entre Montaigne i Marx.

El racionalisme d'un i l'altre no és el mateix. Com no interpreten de la mateixa manera la tradició catalana del "seny" en la qual tots dos es situen. Fuster diu que nosaltres els catalans no hem necessitat "un ninot específic" —com Pere Grullo o La Palisse— per a detenir el "sentit comú". És probable que sigui així perquè «tocar de peus a terra ens és més habitual» (43). Ara, també hem tingut dins "folls" il·lustres, com Lluïll... De més a més, el "seny" com a "forma de vida" "constant o constitucional" és un «producte històric, lligat a circumstàncies polítiques i socials notòries» (44). Tampoc Ors no creia que amb *El Criteri* de Balmes es pogués arribar al pol austral. Però mentre ell no anava més enllà de renovar i modernitzar la concepció tradicional i conservadora, Fuster s'até al bon sentit, o al "sentit comú" en tant que sentit de la realitat. Raó i sentits, combinats, són per a Fuster l'únic criteri. S'até a Pero Grullo. Un Pero Grullo, però, que resulta subversiu amb les seues petites i "trivials" veritats, que punxen, però, globus i "il·lusions de l'esperit". Sotmet l'anècdota a examen, front a Ors, que volia elevar l'anècdota a categoria. Però "elevar" és "idealitzar".

Aquesta orientació materialista de Fuster, l'emparenta, en canvi, amb Josep Pla. En deriva una concepció de la vida, que, en tots dos presenta trets molt similars. Hi podem trobar, per exemple, un mateix refús de les abstraccions i de qualsevol forma d'idealisme, sempre confús i confusionari. Tots dos reaccionen contra la tendència a perdre de vista la realitat, o les realitats, en nom d'uns valors sublimes que mistifiquen o amaguen la condició humana. El culte als grans homes, l'heroïsmes, les belles imatges o les grans paraules, són, com solem dir, "collonades". Es situen al costat del trivial i del vulgar, i s'atenen a un ideal baix de sostre, a la mesura de l'home, de l'home en la seua realitat més quotidiana, més normal i més local. La pàtria és el lloc on un viu, la seua gent, la seua llengua. L'universalisme mal entès —sense un lloc— es viu als núvols. També un hedonisme modest i fràgil és la seua norma, contra la inclinació a magnificar el dolor i a dotar-lo d'unes virtuts i d'uns mèrits il·lusoris. Gens sofisticats, anti-conventionals i desconfiats —potser el seu origen rural hi compta— es miren amb suspicàcia, els estetes i els polítics, els "snobs" i els frívols —els bufanúvols—. Els agrada l'eficàcia, ser útils.

Hi ha, però, grans diferències entre tots dos. Pla, a pesar de ser materialista, és antimarxista. No creu en el progrés —que redueix, pràcticament, al bidet—, i té una visió de Kulak, pesimista i conservadora, de la història. Fuster, en canvi, creu que el materialisme històric és una evidència inescamotejable. I pensa que la ciència, i el progrés tecnològic que genera, són l'única alternativa per a l'ho-

(43) Joan FUSTER, *Examen de consciència*, p. 173.

(44) Joan FUSTER, *Obres Completes*. Vol. IV, p. 343.

me. Amb tot, les contrapartides del progrés són, també, innegables, i cal tenir-les ben presents, per oposar-s'hi. El que no es pot fer, però, és negar-lo i, hipòcritament, beneficiar-se'n: de l'ascensor, o de l'aspirina, del televisor... A més a més, però, de les qüestions de fons, hi ha l'orientació general, els temes de l'obra de l'un i l'altre. Pla és un "memorialista", que circula entre els paisatges, els homes i les coses, però poc inclinat a especular amb les idees. Ara bé, Fuster reconeix en Pla una clara tendència, una disposició, al pamflet, a la polèmica i, en general, a les idees. Un Pla possible –ha escrit– era aquest, «però les circumstàncies no li han permès de donar tot el seu rendiment, per aquest banda» (45). Fuster, en canvi, s'hi ha acostat molt més. Per això Pierre Vilar ha pogut parlar a propòsit de Fuster de la seua «inimitable capacitat pamfletària». Així i tot, les circumstàncies també han limitat Fuster en aquest sentit. Si bé és un "indagador" i no un "memorialista" no ha pogut exercir aquesta funció amb la llibertat i les condicions necessàries.

Quant a l'estil, Fuster i Pla s'assemblen: el mateix gust per una escriptura plana i clara. Ara bé, mentre Pla escriu d'una manera directa i prou solta, Fuster utilitza una prosa molt lligada i molt calculada. Però sempre hi ha en tots dos, darrere la seua escriptura, una "personalitat", una presència, que la sosté i la prolonga. No és el cas d'Ors, que s'identifica sense residu, amb una pose.

També hi ha –i això ens porta al tercer punt– una presència palpable de l'home Maragall en els seus escrits. El costat maragallià de Fuster, és, potser, el menys obvi. Però recordaré, d'entrada, l'admiració de Fuster –és a dir l'apreciació estimulante d'un tipus d'exemplaritat– per Maragall. Ho podem comprovar en els diferents papers que li ha dedicat, començant pel que va escriure a **Les Originalitats**. En un dels seus articles que li ha dedicat als diaris, declarava el seu gran respecte per Maragall: «**Qué tío! No entran muchos en libra, como él. Se podrían contar con los dedos de una mano los que ha dado este país en los últimos cien años**». (46). Fuster, en afirmar això no pensava en el poeta –considerable per altra part– sinó en l'autor d'articles, que, diu, cal llegir.

En aquests papers circumstancials es troben, segons Fuster, quantitats immenses de reflexió i d'examen sobre temes molt diferents. No es podria aplicar també, aquesta afirmació als escrits de Fuster? És clar que han fet aquest treball des de fronts ideològics diferents. Maragall era, per a Fuster, un conservador, encara que "una mica extemporani" (47).

No podem censurar Maragall per ser burgès. El que importa –donant això per suposat, com un fet– és l'home Maragall, la seua honestat intel·lectual i moral, la "vasta atenció" que va projectar sobre la realitat, o la seua "porositat"

(45) *Notes per a una introducció a l'estudi de Josep Pla*, dins *Contra el noucentisme*. (Barcelona, 1977), p. 188.

(46) Joan FUSTER, *Nueva lectura de don Juan Maragall*, dins "La Vanguardia", 7-II-71.

(47) Joan FUSTER, *Literatura catalana contemporània*, p. 114.

enfront dels problemes de la vida del seu temps. I, encara, la seua decisió de donar-ne un opinió amb voluntat il·luminadora.

Fuster ha estat, crec, molt sensible al sentit ètic, insubornable, de Maragall, a la seua lliçó cívica, altament responsable, que va fer d'ell un "mestre", un intel·lectual, amb una autoritat moral reconeguda per tothom.

Fuster no té, és clar, el fervor i la bona fe de Maragall. Més aviat és insolent i càustic, sense pèls en la llengua. Però tots dos han cregut que mantenint la seua humanitat, la seua personalitat, com a eix, podien obrir-se als altres homes i emprendre una tasca junts. Fuster ha desenvolupat aquesta posició ètica a "Les Originalitats" i, en el fons, en tota la seua obra. La fórmula d'Alain, «cal estimar les diferències», la refà Fuster dient: «cal aprendre a estimar les diferències» (48). Crec que Maragall hauria signat, sense reserves, aquesta consigna. Que és una apertura a les originalitats, a les diferències dels altres. La voluntat de diàleg que implica per tal d'aclarir una mica més allò que ens separa i ens pot unir, és, crec, la fibra més profunda i més tensa –maragalliana–, diria jo, de Joan Fuster.

(48) Joan FUSTER, *Obres Completes*. (Barcelona, 1970), p. 419.